

Välfärdsstaten och den obligatoriska heterosexualiteten*

CARIN HOLMBERG

Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet

Välfärdsstaten har analyserats ur en mängd olika aspekter.¹ Forskare har tex fokuserat välfärdsstaten som en arena för olika intressegruppers maktspel (Korpi 1985). Skillnaderna i välfärdspolitiken i de nordiska länderna har studerats (Marklund 1988) och jämförande studier inom OECD-länderna i avseende på utvecklingen av olika sociala rättigheter i de respektive länderna har utförts (Palme 1990; Kangas 1991). Även västvärldens skilda sätt att organisera välfärden har diskuterats (Esping-Andersen 1990). Begreppsparet "institutionella" och "marginella" välfärdsprogram har myntats och man menar att den svenska välfärdsstatens bidrag till medborgarna är av mer generell karaktär än i många andra länder (Korpi 1979). Forskningen framställer stundtals det svenska samhället som ett avantgarde när det gäller välfärdspolitik.

Den feministiska forskningen har också givit sig in i diskussionen om välfärdsstaten. Här har man tydliggjort andra aspekter av de nordiska välfärdssamhällena. Aspekter som inte ställer Norden i någon framskjuten position i förhållande till den övriga västvärlden. De feministiska forskarna har bl a pekat på den spänning som finns mellan den könsneutrala jämställdhetspolitiken och kategorin kvinnors faktiska samhällsliga underordning (Eduards 1986). Socialpolitiska reformer har analyserats ur ett könsperspektiv och forskarna har påvisat hur välfärdsstaten trots föresatserna att bryta könsmönster i stället cementerar dem (Åström 1992). Även jämförande studier om välfärdsprogrammen i Europa har gjorts (Lewis 1992). De feministiska forskarna har också diskuterat om det överhuvudtaget är möjligt för kvinnor att i den patriarkala staten erhålla en status av individ eller medborgare (Jonasdottir 1992).

Den feministiska kritiken av välfärdsstaten har synliggjort en konfliktlinje som tidigare inte diskuterats nämnvärt, dvs könskonflikten. Detta har lett till diskussioner om hur politik och välfärd skulle kunna analyseras om könsmakten ställs i centrum (Eduards 1988; 1990). Vad man däremot sällan problematiserat i det svenska feministiska samtalet är välfärdsstaten och sexualiteten. Däremot har både feministiska forskare och sociologer studerat familjen och familjepolitiken. Om man nu låter frågan om sexualitet och familjepolitik mötas blir det intressant att fokusera det lagverk som reglerar homosexuellas parförhållanden i da-

gens samhälle. Homosexualitet är inte enbart en fråga om sexuella preferenser, utan homosexuella bildar också familjer och lever i fasta parförhållanden. Det är ju en "sociologisk sanning" att det är i det sk avvikande som det vanliga eller det tillåtna bäst låter sig synliggöras. Genom att ställa fokus på några rättigheter i välfärdsstaten som rör homosexuellas samlevnad kan man tydliggöra samhällseliga föreställningar kring familjen och vilka normer som dessa lagar syftar till att förstärka. I sin förlängning kan den här typen av diskussion också leda till att man inom tex familjesociologin ytterligare problematiserar begreppet "familj".

Naturligtvis är homosexuella ingen enhetlig grupp. Det är viktigt att skilja mellan lesbiska och bögar. Lesbiska har ofta ett "kvinnojobb" och bögar ett "mansjobb" vilket innebär att ett lesbiskt par många gånger har en lägre inkomst än såväl ett heterosexuellt par som ett bögpar. Lesbiska är också mer osynliggjorda i samhället än bögar (Håkansson 1992, s 7). Till viss del beror det på att den osynlighet som drabbar kvinnor i ett manssamhälle drabbar lesbiska dubbelt upp. Dock är det remarkabelt att notera att den offentliga utredning (*SOU 1984:64*) som skall behandla homosexuellas situation i det svenska samhället inte nämnvärt diskuterar lesbiskas situation. Gunilla Gebhardt och Abby Peterson kritiserar utredningen och att utredarna nöjer sig med att beklaga att den mesta forskningen enbart behandlar homosexuella män. Gebhardt och Peterson pekar på att man i utredningen bortser från hela den lesbiska och feministiska forskningen i den angloamerikanska traditionen (Gebhardt & Peterson 1985, s 65).

Men nu är det inte fråga om huruvida lesbiska synliggörs, eller inte, som är fokus för denna korta artikel. Jag vill försöka tydliggöra den institutionaliserade heterosexualiteten och hur denna genomsyrar samhället och dess institutioner (Liljeström 1990, s 22). Det betyder att jag utgår från att det är heterosexualiteten som politiskt maktsystem som bör vara grunden i en analys som syftar till att förstå kategorin mäns makt i samhället. Det är utifrån detta perspektiv som jag vill se närmare på diskussionen om homosexuellas rättigheter. Jag fokuserar familjelagstiftningen och några socialpolitiska välfärdsreformer för att se om dessa kan utnyttjas av homosexuella par i samma grad som de kan utnyttjas av heterosexuella par. Om möjligt vill jag också peka på några konsekvenser för kategorin kvinnor.

Jag har valt att jämföra Sverige och Danmark. Danmark är det enda land i världen som infört "registrerat partnerskap".² Registrerat partnerskap är en form av borgerligt äktenskap för homosexuella. Man kan fråga sig om det ger de danska homosexuella paren ett bättre skyddsnet i avseende på sociala rättigheter än vad de svenska paren har. På vilket sätt skiljer sig den danska och svenska synen på homosexuella åt och

framkommer det i den här typen av lagar? Jag kommer att diskutera följande områden: Familjerätt, adoption & insemination och socialförsäkringar.³ Den fråga som ligger i botten är hur och om välfärdsstaten förstärker heterosexualitet som norm för det goda livet i den här typen av regleringar.⁴

Familjerätt

Familjerätten omfattar regler som riktas till familjen. Den handlar om samboende, äktenskap, föräldraskap och barn, adoption, namn, arv och testamente.⁵ När en kvinna och en man gifter sig regleras deras förhållande i Sverige av äktenskapsbalken och i den återfinns tex lagar om underhåll, försörjningsplikt, giftorätt och arvsrätt. I Sverige står både homo- och heterosexuella samboenden utanför detta regelverk. Till viss del kan detta justeras med hjälp av ett sk samboavtal. Det betyder att båda parterna själva måste reglera tex vem som äger vad av det gemensamma bohaget och testamente måste upprättas eftersom samboende inte ärver varandra.

Enligt den svenska statens sätt att se, utmärks ett samboförhållande av tre olika komponenter: 1. att det är två ogifta personer som frivilligt bor ihop med varandra, 2. att båda två är rättsligt handlingskraftiga, dvs att de är 18 år, och 3. att det är tillåtet att parterna har sexuellt umgänge med varandra (SV-rätt, s55). Det betyder att föräldrar och barn, syskon som bor ihop, samtliga personer som lever i ett kollektiv och slutligen personer under 15 år inte kan vara samboenden. För att sambolagen ska gälla bör någon eller några av nedanstående tre punkter uppfyllas. För det första får det inte vara en alltför kortvarig känslomässig förbindelse, för det andra ska man ha gemensam bostad, hushåll och gemensam ekonomi. Åtminstone ska man ha någon form av ekonomiskt eller praktiskt samarbete i hemmet. Och för det tredje ska relationen präglas av en känslomässig gemenskap så att sexuellt umgänge ingår i förhållandet. När man ska styrka att man lever tillsammans räcker det med att visa att man är mantalsskriven på samma adress.⁶

Uppfyller homo- och heterosexuella samboenden dessa krav har de i det närmaste samma rättigheter.⁷ En avgörande skillnad är dock att homosexuella i Sverige inte kan välja huruvida de vill ingå äktenskap eller inte. Det betyder att samkönade par inte kan omfattas av de mer ingående lagarna kring samlevnad i äktenskapsbalken om de så önskar.

I den svenska homosexualitetsutredningen, där man alltså ställde sig positiv till att homosexuella omfattas av samboendelagen, kan man också läsa om grunderna till varför man avstyrker möjligheterna till äktenskap och ett registrerat partnerskap för homosexuella. När det gäller äktenskap menar man att denna institution är alltför förknippad med

förhållandet mellan kvinna och man och familjebildning för att den ska kunna omfatta samkönade par (*SOU 1984:63, s 99*). Vad man eventuellt skulle kunna göra för de homosexuella är en "civil registrering" som ger dem samma rättsliga ställning som gifta heterosexuella, dvs man kan införa ett registrerat partnerskap. Dock menar utredarna att det skulle innebära en särslagstiftning som utpekar homosexuella som en särskild grupp och det vill man inte göra (*ibid*).⁸ Samtidigt skriver man att det registrerade partnerskapet vore det enda realistiska alternativet, eftersom det öppnar för möjligheten att utesluta de homosexuella från vissa delar av äktenskapsbalken (*ibid, s 96*). Det man syftar på är tex gifta pars rätt att adoptera barn.

1990 kommer dock det registrerade partnerskapet upp på dagordningen igen. Socialstyrelsen som då hade det övergripande ansvaret för frågor kring homosexualitet lägger fram ett förslag till regeringen i frågan.⁹ Regeringen tillsätter därefter en parlamentarisk kommitté för att utreda det registrerade partnerskapet. När man läser det förslag som socialstyrelsen lade fram till regeringen är en av anledningarna till att man vill införa det registrerade partnerskapet den ökande spridningen av Hiv och Aids. Man föreställer sig att en äktenskapsliknande samlevnad kommer att minska vad man uppfattar som ett promiskuöst leverne bland homosexuella män. (*Förslag till lagstiftning om registrerat partnerskap, Socialstyrelsen 1990-06-14, s 3*).

Danmarks samboendelagstiftning påminner om den svenska och omfattar både homo- och heterosexuella par. Danmarks definition på vilka som är samboende skiljer sig något från den svenska definitionen. Ett samboende föreligger om man lever ihop i en känslomässig och ekonomisk gemenskap och om man försöker stötta varandra såsom man gör i ett äktenskap (DK-rätt, s 74). Det finns således inget uttalat krav på att parterna som sammanlever ska ha sex med varandra även om det antagligen ligger implicit i uttrycket "en känslomässig förbindelse".

Sedan 1989 kan homosexuella i Danmark genom en borgerlig ceremoni registrera sitt partnerskap, dvs homosexuella kan ingå i ett slags äktenskap. Det bör poängteras att det inte är möjligt för homosexuella att låta viga sig i en kyrklig ceremoni. Även om lesbiska och bögar i Danmark själva använt termen "registrerat partnerskap" menar jag att det utpekar det homosexuella äktenskapet som något sär-skilt, något annorlunda.¹⁰ Det bekräftar ju även den svenska homosexualitetsutredningen i sin skrivning.

Det står uttryckligen i den danska kommissionens arbete att det *inte* krävs att de som ingår ett registrerat partnerskap skall ha sexuellt umgänge med varandra, även om parterna i de flesta fall antagligen har sex med varandra (DK-rätt, s 115). Detta beror enligt kommissionen i sin tur på att det är svårt att definiera vad det är att vara homosexuell

(DK-rätt, s 15ff).¹¹ Man menar att för en del homosexuella par handlar förhållandet om innerlig och varm vänskap och inte om erotiska känslor. Dessa par ska också ges rätten att leva i ett partnerskap. Och eftersom man inte kan definiera vilka personer som är homosexuella så skriver man att det registrerade partnerskapet inte är förbehållet lesbiska och bögar (DK-rätt, s 114). Det verkar som det finns två slags förhållanden i Danmark dels de heterosexuella vilka framstår som en problematisk grupp att bestämma, dels en grupp som är svår att peka ut men vars främsta signum är att de inte är heterosexuella.

Det registrerade partnerskapet jämföras lagtekniskt sett med ett äktenskap och hänförs till den danska äktenskapslagen. Det är viktigt, enligt kommissionen, att: ”mulighed for at indrette en tilværelse efter egne ønsker og en levevis, der er anerkendt på *lige fod* med heteroseksuelles” (DK-rätt, s 123, min kursv). Att homosexuella ska få samma rättigheter som heterosexuella är å ena sidan viktigt. Å andra sidan påminner det väldigt mycket om jämställdhetspolitiken, som innebär att kvinnor ska få samma rättigheter som män, dvs att män görs till norm för det goda livet. På samma sätt görs alltså heterosexuella till norm för det goda livet i denna fråga. Kommissionen tar upp och diskuterar de problem som föreligger för att förändra lagverk och andra regler så att människor inte ska behöva ingå äktenskap för att få olika juridiska rättigheter och en rättsäker grund att stå på (DK-rätt, s 124). Oavsett de praktiska problem som ju alltid tillstöter vid genomgripande förändringar framstår det registrerade partnerskapet som en konstruktion som har *det heterosexuella äktenskapet som normativ förebild*.

Adoption & insemination

Både i den svenska homosexualitetsutredningen och i den danska kommissionens arbete finns det utöver äktenskapet ytterligare ett undantag där utredarna i de respektive länderna inte vill ge homosexuella samma rättigheter som heterosexuella. Det är i frågan om adoption och insemination. I både Sverige och Danmark gäller att det är enbart är gifta par som tillåts att adoptera. I Sverige kan dock en ensamstående person som är över 25 år få rättsens tillstånd att själv adoptera ett barn (SV-rätt, s 67).

I en bilaga till den svenska homosexualitetsutredningen redogör Lars Jalmert för forskning om homosexuella och barn (*SOU 1984:63*, Bilaga 5, s 310–329). Han konstaterar att det inte går att uppbringa några studier som påvisar skillnader mellan barn som växer upp med homo- respektive heterosexuella föräldrar. Han vederlägger också vad som uppfattas som risker med det homosexuella föräldrarskapet. Studier visar att barn till homosexuella inte automatiskt ”riskerar” att bli homosexu-

ella (Ibid, s 313).¹² Den andra "risken", att bögar skulle förföra eller utöva incest på sina barn, kan inte heller påvisas i forskningen. Heterosexuella fäder förgår sig i större utsträckning på sina barn än bögar (ibid, s 316). När inte dessa "risker" kan stärkas i befintlig forskning finner utredarna ett annat argument för att avslå adoption för homosexuella. Man skriver: "Det kan inte uteslutas, att det föreligger en risk att en eventuell känsla av att vara avvikande kan förstärkas om samhället väljer en familjrelation, exempelvis homosexuell samlevnad, som i dag utåt sett inte är särskilt vanlig. Denna känsla, som kan resultera i anpassnings- och identitetsproblem, beror inte enbart på omgivningens attityder utan också på att barnet, som lever i en homosexuell hemmiljö, dagligen och stundligen i sina upplevelser konfronteras med den i samhället dominerande heterosexuella miljön" (ibid, s 79). Detta menar man talar emot att homosexuella skulle få adoptera.

I det danska betänkandet formulerar man sig lite annorlunda även om slutresultatet är detsamma, dvs homosexuella får inte adoptera barn. De danska utredarna hänvisar till utlandets inställning till homosexuella när de gör sitt avslag i frågan (DK-rätt, s 72). Kommissionen menar att utlandets förtroende för den danska adoptionslagstiftningen skulle undermineras om homosexuella fick rätt att adoptera barn. Det betyder i sin tur att man gör ett avsteg från äktenskapslagarna när det gäller det registrerade partnerskapet så att det inte omfattar rätten att adoptera barn. Detta förstärker intrycket av att det registrerade partnerskapet är en särslagstiftning.

I både den svenska och danska utredningen ger man uttryck för homofobi, dvs en ogrundad rädsla för homosexualitet. Föräldraskapet framstår som något heterosexuellt per definition. I det svenska arbetet hänvisar man till barnets "eventuella" anpassningssvårigheter och det är det enda skäl man har för att avslå adoptionsmöjligheten för homosexuella. Ett samhälles attityder förändras dock inte så länge inte praxis förändras. När Sverige började adoptera barn från andra länder var det svårt för dessa barn att ha en annan hudfärg.¹³ Att det eventuellt skulle finnas en liknande övergångsperiod för barn till homosexuella föräldrar verkar man inte ha en tanke på. Detta sammantaget gör att utredarna snarare verkar ge uttryck för en heterosexuell norm än en eventuell omtanke om barnen. De risker som man ser med det homosexuella föräldraskapet föreligger redan i dag, men då för barn som växer upp hos *heterosexuella* föräldrar. Att man överhuvudtaget ser det som en risk att någon är/blir homosexuell pekar också på utredarnas indirekta uppfattning om att heterosexualiteten är norm för det goda och "normala" livet. Att som de danska utredarna hänvisa till utlandets reaktioner kan tolkas som ett uttryck för att de indirekt avsäger sig ansvaret för sina egna beslut och det pekar på samma heterosexuella norm.

När det gäller befruktning genom insemination är det i Sverige enbart tillåtet för gifta och sammanboende heterosexuella par. Det innebär att lesbiska eller ensamstående kvinnor inte har möjlighet att skaffa sig barn genom konstgjord befruktning (SV-rätt, s 67).

Eva Tiby har analyserat den svenska inseminationsutredningen som kom att ligga till grund för den svenska inseminationslagen (Tiby 1985). En intressant motsättning som Tiby pekar på är hur det kommer sig att ensamstående kvinnor kan ges möjlighet att adoptera barn men där- emot inte ges chansen till insemination. Utredarna tar upp det faktum att många familjer i Sverige består av en ensamstående mor med barn. Därefter understryker de att de inte vill bidra till att denna familjekonstellation ökar. Det är anledningen till att ensamstående kvinnor inte ska ges möjligheten till insemination. Vad gäller adoption skriver man att dessa barn redan finns och det gör att ensamstående kvinnor kan få adoptera (ibid, s 67).

När utredarna diskuterar möjligheterna till insemination för lesbiska par tar de, liksom homosexualitetsutredning, upp forskning som visar att lesbiska är "bra" mödrar, dvs lika bra mödrar som heterosexuella mödrar. Enligt Tiby kommenteras inte den forskningen vidare utan den står för sig själv. Tiby citerar utredarna som skriver: "Vi ser givarinsemination som en metod för att i vissa fall hjälpa familjer som inte kan få barn p g a *mannens ofruksamhet*. Inseminationen skall vid avlandet av ett barn ersätta samlaget. Medger man givarinsemination till kvinnor som lever i ett lesbiskt förhållande avviker man från denna grundläggande princip (ibid, s 68).

På detta sätt, menar jag, att man dels framställer barn som en manlig rättighet, dels understryker man den heterosexuella normen. I det första fallet är det *mäns* ofruksamhet man vill råda bot på och läkarna "ersätter" mannen vid inseminationstillfället. Det framstår som om det är gifta och samboende män, och inte kvinnor, som har rätt till barn. Om man ansett att kvinnor borde ha samma rätt till barn som män skulle ju ensamstående och lesbiska kvinnor ges möjlighet till insemination. I det andra fallet understryker man den heterosexuella kärnfamiljens primat genom att enbart tillåta gifta och sammanboende heterosexuella par givarinsemination och likställa inseminationen med ett heterosexuellt samlag. Man gör också en klar markering mot familjekonstellationen ensamstående kvinna med barn som ju även den framstår som mindre önskvärd i samhället.

Vad säger utredarna i Danmark i frågan? De diskuterar knappt insemination utan nöjer sig med att slå fast att det enbart är tillåtet för heterosexuella gifta och sammanboende par (DK-rätt, s 71). Dock konstaterar utredarna att det finns ett okänt antal lesbiska kvinnor som privat och i sin bekantskapskrets ordnar med egen givarinsemination (ibid).

Detta leder in på den diskussion där insemination och adoption möts, dvs frågan om närståendeadoption. Närståendeadoption innebär att en medlevande person tillåts att adoptera det barn som hon/han de facto är social, om än inte biologisk, förälder till. Jag ska förtydliga med ett exempel. Ett lesbiskt par ordnar med en privat insemination och båda två betraktar barnet som den ena kvinnan föder som "deras" barn. Om det fanns möjlighet till närståendeadoption skulle barnet få juridiska rättigheter i förhållande till båda föräldrarna. De juridiska rättigheterna är viktiga för såväl arvsrätten som att den medlevande mamman ska få vårdnaden om det gemensamma barnet i händelse av att den biologiska mamman dör.

I lagen om det registrerade partnerskapet i Danmark tillåts inte närståendeadoption (Håkansson 1992, s 10). I den svenska homosexualitetsutredningen nöjer man sig med att skriva att det redan finns vissa möjligheter för närstående att adoptera (*SOU 1984:63*, s 78). Man diskuterar inte frågan vidare. För homosexuella är det naturligtvis viktigt att få frågan om homosexuellas "rätt" till närståendeadoption uttalad och fastslagen i lag. I utredningen om registrerat partnerskap i Sverige har förslaget om närståendeadoption strukits av utredningssekreteraren Cecilia Gillijam med den politiskt tillsatta Barbro Westerholms goda minne (Öberg 1992, s 3).

Här blir utredarnas heterosexuella norm väldigt tydlig. Barnen finns redan och det handlar i övervägande fall om svenska respektive danska barn, så man riskerar inga konflikter med andra länder p g a deras inställning till homosexuella. De argument som man använder för att avslå utländsk adoption och insemination gäller inte. Det gör att man måste fråga sig vilka skäl som egentligen ligger bakom utredarnas avslag på närståendeadoption.

Socialförsäkringar

Några av de socialförsäkringar som svenska samboende homosexuella kan omfattas av diskuteras kort nedan. Jag kommer enbart att ta upp de försäkringar som är statliga emedan de privata försäkringarna är en komplicerad historia i sig.

Inom ramen för sjukförsäkringen finns i dag rätten till "närståendepenning". Det innebär att en sambo eller en vän kan få ersättning för att vårda en sjuk i högst 30 dagar (SV-rätt, s 82). Närståendepenningen kan alltså utnyttjas av homosexuella.

Genom folkpensionen kan man få rätt till efterlevandepension både om man är gift och om man är sambo. Förutsättningen är dock att man har, eller har haft, gemensamma barn. Därmed faller homosexuella utanför detta skydds nät. Hade närståendeadoption varit tillåten skulle

det ha gett homosexuella par med barn samma trygghet. Inom ATP-systemet har inga samboenden rätt till efterlevandepension (ibid).

Arbetskadeförsäkringen och statligt personskadeskydd kan endast fås av den efterlevande som varit gift med, eller har barn, med den avlidna/e. Det betyder att homosexuella samboende inte kan få livränta (ibid).¹⁴ Även när det handlar om tjänstepensioner från stat och kommun gäller det endast för efterlevande som varit gifta och denna/e haft rätt till underhållsbidrag (ibid, s83).

I statens och kommunens grupplivförsäkringar kan enbart ”make eller sambo av motsatt kön” göras till förmånstagare (ibid). En homosexuell sambo kan dock göras till sk annan förmånstagare och kan på det sättet få kostnadstäckning för begravningen.

Även i Danmark är den här typen av försäkringar och efterlevandepension knutna till äktenskapet och heterosexuellt samboende (DK-rätt, s92ff). Utredarna menar därför att de homosexuellas rättigheter kan tillvaratas genom att man inför det registrerade partnerskapet och att homosexuella samboenden får del i de rättigheter som gäller för heterosexuella samboenden (ibid, s97). Det betyder att danska homosexuella som registrerar sitt partnerskap får liknande rättigheter som gifta heterosexuella.

Det positiva med det registrerade partnerskapet är att lesbiska och bögarna ges en möjlighet att själva välja vilken typ av civilrättsligt skydd de vill ha i sitt förhållande till varandra. Det negativa är att inte samboenden *oavsett* sexuell läggning har samma valmöjligheter. Det hela handlar ju i grunden om juridiska formuleringar kring olika trygghetslagar och förmåner. Dessa borde kunna omfattas av samboenden genom att de skriver på ett papper hos ett juridiskt ombud och därmed frikopplas från äktenskapet. Nu är det inte min sak att diskutera själva förfarandet utan jag vill enbart peka på att man genom den här typen av lagstiftning slår fast äktenskapets och det heterosexuella föräldraskapets primat i förhållande till homosexuell samlevnad. Det är denna livsform som premieras av välfärdsstaten.

Man kan ställa sig frågande till de svenska formuleringarna som direkt utesluter homosexuella och som dessutom lämnar dessa par utan reella valmöjligheter. Tyvärr vet jag inte vad som föranleder dessa skrivningar och eventuell homofobi kan varken uteslutas eller konfirmeras.

Avslutande diskussion

1979 avförde socialstyrelsen i Sverige homosexualitet ur sin lista över kända svenska sjukdomar (*Vardagsjuridik för homosexuella*, s2). Det är bara 13 år sedan! Det gör att man inte bör förvåna sig över olika för-

domsfulla attityder mot lesbiska och bögar i samhället. Men förhållningssättet till homosexualitet är inte enbart en fråga om attityder.

Homosexuella och heterosexuella samboenden har inte samma rättigheter i Sverige. Det synliggörs här i frågor som rör insemination och socialförsäkringar. heterosexuella samboenden i Sverige kan dessutom välja om de vill omfattas av äktenskapsbalken eller inte. Det kan inte de homosexuella. I Danmark kan homosexuella genom att ingå ett registrerat partnerskap få tillgång till samma juridiska rättigheter som gifta heterosexuella. Däremot utesluts de från möjligheten att bli föräldrar.

Hur ska man då tolka det registrerade partnerskapet? Å ena sidan kan man tolka det som en uppluckring av det heterosexuella normsystemet. Detta eftersom det registrerade partnerskapet innebär att homosexualitet synliggörs och då också framstår som ett av samhället accepterat val. Å andra sidan kan man tolka det registrerade partnerskapet som en förstärkning av den heterosexuella normen eftersom mallen för detta partnerskap är det heterosexuella äktenskapet. Att heterosexuella skulle kunna ges möjlighet till en livsform med olika rättigheter men utifrån de homosexuellas livsform diskuteras inte. Partnerskapslagen är dessutom en särslagstiftning vilket gör att homosexuell samlevnad framstår som parförhållandets b-lag. Detta förstärks i frågan om "rätten" till adoption och insemination. Det är enbart heterosexuella par som ges möjlighet att skaffa sig barn och indirekt utpekas homosexuella som inte riktigt fullgoda medborgare. Detsamma gäller ensamstående kvinnor som inte heller uppfyller normen om den heterosexuella kärnfamiljens primat. Det är lätt att tolka de svenska och danska utredningarna när det gäller homosexuella och barn som uttryck för homofobi, dvs en irrationell rädsla för homosexualitet.

Det är samtidigt inte märkligt att man sätter gränsen för homosexuellas rättigheter vid just föräldraskapet. För om detta att fostra barn "avheterosexualiseras" så försvinner den materiella grunden för antagandet att den heterosexuella äktenskapsinstitutionen i sin moderna utformning är en naturgiven inrättning. Då mister också det heterosexuella parförhållandet och samlivet sin prägel av att vara den enda "naturliga" formen av samlevnad. Sammantaget ges här en antydning om hur välfärdsstaten ytterst normerar medborgarna till heterosexualitet vilket understödjer antagandet att heterosexualiteten är ett politiskt maktsystem.

NOTER

- * Begreppet den obligatoriska heterosexualiteten myntades av den amerikanska forskaren och författaren Adrienne Rich i artikeln "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", i *Signs* (5) 1980:4. Rich menar att man genom att framställa heterosexualiteten som "naturlig" fräntar människor deras möjlighet att välja sexualitet. Vidare menar Rich att lesbiska kvinnor men även kvinnors vänskap inte bara osynliggörs utan också misstänkliggörs genom heterosexualitetens normativa funktion. Den obligatoris-

ka heterosexualiteten som begrepp pekar på hur det patriarkala samhället bibehåller makten över kvinnors kroppar.

- ¹ Jag använder här begreppet "välfärdsstaten". Att här föra en fördjupad diskussion kring detta begrepp ligger utanför ramen för denna artikel.
- ² I månadsskiftet mars/april i år (1993) antogs ett förslag om att införa registrerat partnerskap i den norska riksdagen. Se: *Om lov om registrert partnerskap*. Ot.prp. nr 32 (Barne- og familiedepartementet 1992-93).
- ³ Det material jag utgår ifrån är: *Homosexuellas rättigheter* (Socialstyrelsen Stockholm 1991) och *Homoseksuelles vilkår*. (Betänkning nr 1127) (Köpenhamn 1988). Som bakgrundsmaterial har jag även den svenska utredningen: *SOU 1984:63*, Homosexuella och samhället (Stockholm 1984).
- ⁴ Denna korta artikel är naturligtvis inte ett försök att ge något heltäckande svar på huruvida välfärdsstaten förstärker den heterosexuella normen eller inte.
- ⁵ *Homosexuellas rättigheter*, s 54. Hädanefter kallas denna för SV-rätt, dvs svensk rätt. I linje med detta benämner jag det danska betänkandet: *Homoseksuelles vilkår*, för DK-rätt, dvs dansk rätt.
- ⁶ Man behöver således inte dokumentera att man har sexuellt umgänge. Dock är inte alla samboenden mantalsskrivna på samma adress och man kan undra hur de förväntas visa att de verkligen är sambos.
- ⁷ Nedan kommer jag att peka på vissa olikheter vad det gäller homo- och heterosexuella samboendens rättigheter.
- ⁸ Man skulle kunna säga att äktenskapsbalken redan utgör en särlagsstiftning eftersom homosexuella inte omfattas av den.
- ⁹ Idag är det istället nybildade folkhälsoinstitutet som handlägger frågor som berör homosexuella.
- ¹⁰ Riksförbundet för Sexuellt Likaberättigade (RFSL) har suttit med i den partnerskapskommitté som i Sverige sedan 1991 arbetat med att utreda frågan om partnerskap. RFSL lämnade dock kommittén i oktober 1992 dels p.g.a att arbetet i utredningen ständigt fördröjs av olika byråkratiska formaliteter, dels för att man inom kommittén på olika sätt försenat kommitténs arbete (Öberg, Jeanette. KOM UT (13) 1992:5 s 3).
- ¹¹ Det är med all säkerhet lika problematiskt att definiera vad som är att betrakta som en heterosexuell person.
- ¹² Det är märkligt att man ens antar att barn till homosexuella skulle bli homosexuella i större utsträckning än barn till heterosexuella. De flesta lesbiska och bögar idag är de facto uppväxta i en heterosexuell familjekonstellation.
- ¹³ Samma negativa attityder utsattes de svenska skilsmässobarnen för på 1960-talet.
- ¹⁴ Dock utbetalas alltid begravningskostnader till dödsboet.

REFERENSER

- Eduards, Maud L. (1986) "Kön, stat och jämställdhetspolitik", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 7, nr 3.
- Eduards, Maud L. (1988) "Att studera politik ur ett könsperspektiv", *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 3.
- Eduards, Maud L. (1990) "Att studera och värdera välfärd", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 11, nr 2.
- Esping-Andersen, Gösta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge.
- Gebhardt, Gunilla & Peterson, Abby (1985) "Homosexutredningen", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 4.
- Förslag till lagstiftning om registrerat partnerskap* (Socialstyrelsen 1990-06-14).
- Homoseksuelles vilkår*. (Betänkning nr 1127, Köpenhamn 1988).
- Homosexuellas rättigheter*, (Socialstyrelsen, Stockholm 1991).

- Håkansson, Per-Arne (1992) *Homosexuellas sociala situation i Norden. En litteraturnomgång*. (Stencilrapport skriven på uppdrag av Nordiska ministerrådets sekretariat, Lund.
- Jonasdottir, Anna G. (1992) "Har kön någon betydelse för demokratin?" i G. Åström & Y. Hirdman (red) *Kontrakt i kris. Om kvinnors plats i välfärdsstaten*, Stockholm.
- Kangas, Olli (1991) *The Politics of Social Rights. Studies on the Dimensions of Sickness Insurance in OECD Countries*. Swedish Institute for Social Rights 19, Stockholm.
- Korpi, Walter (1979) "Välfärdsstatens variationer: Forskningsproblem om socialpolitiska strategier i de kapitalistiska demokratierna", *Sociologisk forskning*, 16, nr 1.
- Korpi, Walter "Handling, resurser och makt – om kausala och finala förklaringsmodeller i maktanalys", *Sociologisk forskning*, 22, nr 1.
- Lewis, Jane (1992) "Gender and the Development of Welfare Regimes", *Journal of European Social Policy*, 3, nr 2.
- Liljeström, Marianne (1990) "Institutionaliserad heterosexuallitet och undersökning av köns system", i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 11, nr 2.
- Marklund, Staffan (1988) *Paradise Lost?* Lund.
- Om lov om registrert partnerskap*. Ot.prp. nr 32 (Barne- og familiedepartementet 1992–93).
- Palme, Joakim (1990) *Pension Rights in Welfare Capitalism. The Development of Old-Age Pensions in 18 OECD Countries 1930 to 1985*. Swedish Institute for Social Research 14, Stockholm.
- Rich, Adrienne (1980) "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", *Signs*, 5, nr 4.
- SOU 1984:63. Homosexuella och samhället*, Stockholm 1984.
- Tiby, Eva (1985) "inseminationsutredningen" *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 6, nr 4.
- Vardagsjuridik för homosexuella*, RFSL, Stockholm 1991.
- Åström, Gertrud "Fasta förbindelser – Om välfärdsreformer och kvinnors välfärd" i G. Åström & Y. Hirdman *Kontrakt i kris. Om kvinnors plats i välfärdsstaten*, Stockholm.
- Öberg, Jeanette (1992) *KOM UT*, 13, nr 5.

SUMMARY

Carin Holmberg

The Welfare state and compulsory heterosexuality

The welfare state has been scrutinized from different angles. Here the author tries to show how the welfare state enforces heterosexuality as a norm for the good life. Welfare reforms regarding family law, adoption, insemination, and some social insurances, are discussed. Sweden and Denmark are used for comparison, since Denmark is the only country in the world which gives homosexuals right to civil marriage. This civil marriage has a special name: Partnership (*partnerskap*). One question that can be asked is if partnership challenges the norm of heterosexuality since lesbian and gay lives are accepted by the state. But there is a similarity as well as a difference between the laws regarding equality between the sexes (*jämställdhet*) and the laws regarding homosexuals. In the first case it is man who is the norm for the good life and women are given the same rights as men. In the second case it is the heterosexuals who are the norm for the good life but homosexuals are only given *some* of their rights.